

Aleksander Raczyński, Patryk Filipiak

Wpływ upadłości konsumenckiej na stosunek ubezpieczenia osobowego

1. Zarys problemu

Znowelizowana 5 grudnia 2008 r. ustawa Prawo upadłościowe i naprawcze¹ wprowadziła nieznaną dotąd w polskim systemie prawnym instytucję tzw. upadłości konsumenckiej². Celem omawianej nowelizacji było umożliwienie osobom fizycznym nieprowadzącym działalności gospodarczej³ skorzystanie z procedury oddłużeniowej, umożliwiającej „nowy start w życiu” z maksymalnym zaspokojeniem wierzycieli oraz zapewnieniem im możliwości obrony swych praw⁴.

Wspomniana wyżej ustawa nowelizująca nie zawiera przepisów regulujących wpływ ogłoszenia upadłości przez osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej na wiążący je stosunek prawny ubezpieczenia. Wobec braku odmiennej regulacji oraz na zasadzie odesłania z art. 491² ust. 1 pr.up.i n., zastosowanie znajdują tu reguły ogólne dotyczące skutków upadłości likwidacyjnej

¹ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 234, poz. 1572); dalej także jako: „pr.up.i n.”. Ustawa była ponadto nowelizowana ustawami: z dnia 13 lutego 2009 r. (Dz.U. Nr 42, poz. 341), z dnia 6 marca 2009 r. (Dz.U. Nr 53, poz. 434), z dnia 26 czerwca 2009 r. (Dz.U. Nr 131, poz. 1075), z dnia 22 lipca 2010 r. (Dz.U. Nr 155, poz. 1037), z dnia 22 października 2010 r. (Dz.U. Nr 230, poz. 1509), jednak zmiany te nie miały wpływu na omawianą problematykę. Przepisy podawane w tekście bez wyraźnego powołania aktu prawnego odnoszą się do pr.up.i n.

² Ustawa nowelizująca nie wprowadziła pojęcia „upadłości konsumenckiej”, wyrażenie to należy do języka prawniczego. Jak wskazuje się w literaturze, dopuszczalne jest zamienne stosowanie pojęć „konsumenta” oraz „osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej” (por. R. Adamus, (w:) *Upadłość konsumencka. Komentarz praktyczny*, R. Adamus, A.J. Witosz, A. Witosz, Warszawa 2009, s. 23 oraz uwagi autorów w zakresie tzw. „konsumenckiej zdolności upadłościowej”). Choć trudno zgodzić się z tym poglądem (por. definicja legalna pojęcia „konsument” w art. 22¹ kodeksu cywilnego), to dla ułatwienia w niniejszym artykule wyrażenia: „konsument” i „osoba fizyczna nieprowadząca działalności gospodarczej” będą używane zamiennie.

³ Co do zakresu podmiotowego „upadłości konsumenckiej” – por. S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, cz. I, Monitor Prawniczy 2009, nr 10, s. 528–529; R. Adamus, (w:) *Upadłość konsumencka*, op.cit., s. 25 i n. oraz A. Hrycaj, W. Głodowski, *Zakres podmiotowy i podstawy ogłoszenia „upadłości konsumenckiej”*, Państwo i Prawo 2010, nr 2, s. 70 i n.

⁴ Z uzasadnienia wskazanej wyżej nowelizacji, zawartego w druku sejmowym nr 831, dostępnego na stronach internetowych Sejmu RP pod adresem: <http://orka.sejm.gov.pl/Druk6ka.nsf/wgdruk/831>.

przedsiębiorców oraz podmiotów wymienionych w art. 5 ust. 2 pr.up.i n. Warto w tym miejscu wskazać, że zagadnienie wpływu ogłoszenia upadłości na stosunek prawny ubezpieczenia majątkowego uregulowane zostało w art. 115 ust. 1 pr.up.i n. oraz – poprzez odesłanie zawarte w ust. 2 wspomnianego wyżej przepisu – w art. 98 i 99 tej ustawy. Zgodnie z ww. regulacjami, ogłoszenie upadłości ubezpieczeniowego nie ma wpływu na stosunek prawny obowiązkowego ubezpieczenia majątkowego. Z kolei z odpowiednio stosowanego art. 98 i 99 pr.up.i n. wynika, że od umowy dobrowolnego ubezpieczenia majątkowego syndyk może odstąpić, żądając zwrotu składki za okres od chwili odstąpienia, przy czym oświadczenie to wywołuje skutek *ex nunc*⁵.

Jak łatwo zauważyć, zarówno ust. 1, jak i ust. 2 art. 115 pr.up.i n. dotyczą wyłącznie ubezpieczeń **majątkowych**. Z perspektywy osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej co najmniej równie istotne jest przy tym wyjaśnienie wpływu ogłoszenia upadłości na stosunek prawny ubezpieczenia osobowego. Umowy ubezpieczenia osobowego zawierane są bowiem z reguły przez – lub na rzecz – osób fizycznych. Przedmiot ochrony ubezpieczeniowej stanowią tu przecież dobra osobiste człowieka, w szczególności jego życie lub zdrowie⁶. W ubezpieczeniach osobowych, w których wypadkiem ubezpieczeniowym jest śmierć ubezpieczonego, najczęściej również osoby fizyczne występują w roli uposażonych – osób uprawnionych do otrzymania sumy ubezpieczenia w razie śmierci osoby ubezpieczonej⁷.

Ubezpieczenie osobowe przybiera przy tym niekiedy postać uregulowanej w art. 808 § 1 k.c. umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek⁸; osoba fizyczna nieprowadząca działalności gospodarczej może zatem występować w tym ubezpieczeniu zarówno w roli ubezpieczającego (osoby, która zawiera umowę ubezpieczenia na rachunek ubezpieczonego), jak i ubezpieczonego (osoby, której dobra osobiste stanowią przedmiot ochrony)⁹.

Kwestia ogłoszenia upadłości konsumenta będącego ubezpieczającym ma istotne znaczenie z punktu widzenia dalszego istnienia stosunku ubezpieczenia osobowego. Problem ten należy przy tym badać w kilku aspektach: przede wszystkim ustalenie wymaga, **czy ubezpieczenia osobowe w ogóle objęte są regulacją ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze**; w razie pozytywnej odpowiedzi należy rozstrzygnąć, **czy stosunek ubezpieczenia osobowego trwa nadal mimo ogłoszenia postanowienia o wszczęciu postępo-**

⁵ A. Jakubecki, (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Zakamycze 2006, s. 356; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 432; D. Chrapoński, (w:) *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz* pod red. A. Witosza, Warszawa 2007, s. 186–187.

⁶ E. Kowalewski, *Prawo Ubezpieczeń Gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń 2006, s. 204; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz. Art. 805–834 KC*, Warszawa 2004, s. 58–59 oraz s. 271.

⁷ Art. 831 § 1 k.c.; szerzej na ten temat: M. Orlicki, (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 8. *Prawo zobowiązań – część szczegółowa* pod red. J. Panowicz-Lipskiej, Warszawa 2004, s. 699–701.

⁸ Dzieje się tak wówczas, gdy ubezpieczający ubezpiecza cudzy interes niemajątkowy – J. Pokrzywniak, (w:) M. Orlicki, J. Pokrzywniak, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz do nowelizacji kodeksu cywilnego*, Warszawa 2008, s. 40.

⁹ Szerzej na ten temat: M. Orlicki, (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 8, op. cit., s. 696–697.

wania upadłościowego oraz czy syndyk ma możliwość odstąpienia od umowy ubezpieczenia. Upadłość ubezpieczającego powoduje także konieczność wyjaśnienia, **czy należności z tytułu składek na ubezpieczenia mogą być realizowane z masy upadłości,** a w razie ich niepełnego zaspokojenia, **w ramach planu spłaty** ustalonego zgodnie z art. 491⁷ pr.up.i n. Jak łatwo zauważyć, konsekwencje upadłości ubezpieczającego mogą mieć wpływ także na sytuację prawną ubezpieczonego, jak i uposażonego w zależności od tego, czy ogłoszenie tej upadłości prowadzi do zakończenia stosunku prawnego ubezpieczenia oraz od tego, czy należne składki będą mogły być wypłacane z masy upadłości. Od obu tych czynników zależy bowiem, czy osoby te będą uprawnione do żądania świadczeń objętych umową ubezpieczenia.

Z kolei w przypadku upadłości konsumenta będącego ubezpieczonym lub uposażonym zasadniczego znaczenia nabiera problem włączenia do masy upadłości należności objętych umową ubezpieczenia osobowego. **Czy zatem ogłoszenie upadłości ubezpieczonego lub uposażonego spowoduje, że kwoty należne od ubezpieczyciela będą podlegały podziałowi pomiędzy wszystkich wierzycieli stosownie do przepisów regulujących podział funduszków masy upadłości? Czy w razie upadłości ubezpieczonego oraz następującej po niej śmierci uposażony będzie mógł żądać w całości wypłaty objętego tą umową świadczenia, czy też świadczenie to zostanie podzielone pomiędzy wszystkich wierzycieli upadłego ubezpieczonego?**

Odpowiedzi na powyższe pytania mają istotne gospodarczo i społecznie znaczenie – zwłaszcza w odniesieniu do szczególnego rodzaju ubezpieczeń osobowych, jakimi są ubezpieczenia na życie. Warto zauważyć, że w ostatnich latach systematycznie i znacząco wzrasta zarówno wysokość świadczeń wypłaconych w sektorze ubezpieczeń na życie, jak i ich udział w kwocie wszystkich świadczeń wypłaconych przez ubezpieczycieli. W 2009 r., w stosunku do 2000 r., odszkodowania i świadczenia wypłacone w dziale ubezpieczeń na życie wzrosły ponad dziewięciokrotnie, z poziomu 2944 mln zł do 27 716 mln zł. Z kolei udział odszkodowań i świadczeń wypłaconych w sektorze ubezpieczeń na życie w kwocie odszkodowań i świadczeń wypłaconych ogółem wzrósł z poziomu 25,3% w 2000 r. do poziomu 69,2% w 2009 r.¹⁰ Bez wątpienia nie bez znaczenia jest tu także rola ubezpieczeń na życie jako instrumentu zabezpieczenia wiarytelności banków z tytułu umów o kredyt hipoteczny.

Z drugiej jednak strony, od momentu wprowadzenia możliwości ogłaszania upadłości przez osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej, w repertoriach sądów upadłościowych nie odnotowano wielu skutecznie wszczętych postępowań upadłościowych. W 2009 r. do sądów wpłynęło 985 wniosków o ogłoszenie upadłości konsumenckiej. Tylko w dziesięciu sprawach doszło do

¹⁰ *Ubezpieczenia 2009* – raport przygotowany przez Polską Izbę Ubezpieczeń – opublikowany na stronie internetowej PIU – http://www.piu.org.pl/public/upload/ibrowser/analizy%20i%20raporty/ubezpieczenia2009_na-cd.pdf, s. 18.

uwzględnienia wniosku¹¹. Taki stan rzeczy związany jest ze zbyt rygorystycznymi warunkami ogłoszenia upadłości, w tym koniecznością posiadania odpowiedniego majątku wystarczającego na pokrycie kosztów postępowania oraz ze zbyt małymi korzyściami z postępowania dla potencjalnego upadłego. Wobec postulowanych zmian w prawie mających na celu rozpowszechnienie omawianej instytucji¹² oraz wzrostu świadomości w zakresie możliwości korzystania z upadłości konsumenckiej jako środka pozwalającego na umorzenie części zobowiązań upadłego, wydaje się jednak, że liczba ogłaszanych upadłości będzie rosła.

2. Skutki ogłoszenia upadłości konsumenckiej dotyczące stosunku ubezpieczenia osobowego. Problem odpowiedniego stosowania art. 91, 98, 99 i 115 pr.up. i n.

Skutki ogłoszenia upadłości obejmującej likwidację majątku upadłego¹³ co do jego zobowiązań uregulowane są w art. 91–118 pr.up. i n. Jak już wspomniano, w ustawie nie znajdziemy regulacji, która wyraźnie obejmowałaby swoim zakresem zastosowania stosunek ubezpieczenia osobowego. Należy się zatem zastanowić, czy ogłoszenie upadłości ma w ogóle wpływ na stosunek ubezpieczenia osobowego.

W literaturze prezentowany jest pogląd, że umowy ubezpieczenia osobowego, jako że nie dotyczą składników masy upadłości, lecz samego upadłego i jego dóbr osobistych, nie są w ogóle objęte regulacją prawa upadłościowego, a po ogłoszeniu upadłości „są dalej wykonywane na warunkach przewidzianych w ich treści i właściwych przepisach, z wolnego majątku upadłego”¹⁴. Pogląd taki opiera się także na braku wyraźnej regulacji ustawowej podobnej do art. 115, a dotyczącej ubezpieczeń osobowych. Z poglądem tym nie można się jednak zgodzić. **Z dniem ogłoszenia upadłości co do zasady cały majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego; wyjątki od tej zasady wynikają przy tym wyłącznie z treści art. 63–67 pr.up. i n. Uznać należy, że zasada ta dotyczy również wierzitelności oraz zobowiązań wynikających z umowy ubezpieczenia osobowego.** Umowa ubezpieczenia osobowego przewiduje bowiem świadczenia o charakterze majątkowym, w tym zapłatę składki oraz zapłatę umówionej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia umownego (art. 805 § 2 pkt 2 k.c.). Nie ma przy tym żadnego znaczenia, że dotyczy ona dóbr osobistych upadłego – wiele stosunków umownych bezpośrednio lub po-

¹¹ Dane za: Dziennik Gazeta Prawna 34/2010 z 18.02.2010 r.; dodatek: Gazeta Prawna, s. 7.

¹² Zmiany miałyby umożliwiać zachowanie mieszkania lub domu przez upadłego, przeprowadzenie postępowania upadłościowego z możliwością zawarcia układu oraz dopuścić do ogłoszenia upadłości również w przypadku, gdy do niewypłacalności doszło z winy dłużnika.

¹³ Zgodnie z art. 491² ust. 1 pr.up. i n., w przypadku upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, postępowanie upadłościowe prowadzi się według stosowanych odpowiednio przepisów o postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego.

¹⁴ M. Pannert, *Wpływ upadłości likwidacyjnej na wykonywanie zobowiązań z umów wzajemnych*, Warszawa 2010, s. 299.

średnio dotyczy tych dóbr. Nie ma też żadnego przepisu wyłączającego dochodzenie roszczeń z tytułu składki w ramach postępowania upadłościowego. Ponadto zwrócić trzeba uwagę na art. 91 ust. 1 pr. up. i n., „który kreuje zasadę, że **wszystkie** [podkreślenie autorów] **zobowiązania upadłego powstałe przed ogłoszeniem upadłości objęte są postępowaniem upadłościowym, bez względu na źródło ich powstania i datę wymagalności**”¹⁵. Ogłoszenie upadłości ma więc wpływ na stosunek ubezpieczenia osobowego.

Wobec braku podstawy prawnej, orzeczenie o ogłoszeniu upadłości konsumenta nie powoduje *per se* zakończenia stosunku ubezpieczenia osobowego. W związku z brzmieniem art. 83 pr. up. i n. nie jest możliwa również regulacja umowna zastrzegająca zmianę lub rozwiązanie stosunku na wypadek wszczęcia postępowania upadłościowego. Stosunek ubezpieczenia trwa więc nadal¹⁶. Należy zatem określić, które spośród przepisów art. 91–118 pr. up. i n. (poza art. 115), znajdują do niego zastosowanie.

Zgodnie z art. 91 ust. 1 pr. up. i n., zobowiązania pieniężne upadłego, których termin wymagalności jeszcze nie nastąpił, stają się wymagalne z dniem ogłoszenia upadłości. Świadczeniem pieniężnym ubezpieczającego jest zapłata składki. W przypadku ubezpieczeń osobowych, zawieranych z reguły na czas oznaczony (na okresy roczne z zastosowaniem klauzuli prolongacyjnej), może się zdarzyć, że wymagalność uiszczenia składki lub części składki za dany okres jeszcze nie nastąpiła. W takiej sytuacji, roszczenie o zapłatę składki staje się wymagalne z dniem ogłoszenia upadłości.

Z kolei art. 98 ust. 1–3 stanowi, że jeżeli w dniu ogłoszenia upadłości zobowiązania z umowy wzajemnej nie zostały wykonane w całości lub w części, syndyk może wykonać zobowiązanie upadłego i zażądać od drugiej strony spełnienia świadczenia wzajemnego lub od umowy odstąpić. Druga strona, która ma obowiązek spełnić świadczenie wcześniej, może wstrzymać się ze spełnieniem świadczenia, do czasu spełnienia lub zabezpieczenia świadczenia wzajemnego. Prawo to drugiej stronie nie przysługuje, jeżeli w czasie zawarcia umowy wiedziała lub wiedzieć powinna o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości. W razie odstąpienia przez syndyka od umowy, druga strona nie ma prawa do zwrotu spełnionego świadczenia, chociażby świadczenie to znajdowało się w masie upadłości. Strona może dochodzić w postępowaniu upadłościowym należności z tytułu wykonania zobowiązania i poniesionych strat, zgłaszając te wierzytelności sędziemu-komisarzowi¹⁷.

Zdaniem autorów, proces wykładni polegającej na założeniu, że jeżeli określony stan faktyczny nie jest unormowany, zastosowanie do tego stanu faktycznego znajdzie norma regulująca istotnie podobny stan faktyczny – tzw. *analogii*

¹⁵ Tak D. Chrapoński, (w:) *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz* pod red. A. Witosza, Warszawa 2009, s. 183.

¹⁶ Podobnie w kwestii ubezpieczenia majątkowego: A. Jakubecki, (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op. cit., s. 355; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op. cit., s. 431.

¹⁷ Art. 99 ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze.

legis (analogii z ustawy)¹⁸ – prowadzi do przyjęcia, że **art. 115 ust. 2 pr.up.i n. znajdzie odpowiednie zastosowanie także do umowy ubezpieczenia osobowego**. Ubezpieczenie osobowe różni się od ubezpieczenia majątkowego głównie przedmiotem ochrony¹⁹ oraz charakterem świadczenia²⁰. Zagadnienie wzajemności umowy ubezpieczenia dotyczy tymczasem ustalenia, czy przedmiotem świadczenia ubezpieczyciela jest zapłata określonej sumy pieniężnej, czy też jest nim udzielanie ubezpieczonemu ochrony ubezpieczeniowej²¹. W konsekwencji, z punktu widzenia wzajemności umowy pomiędzy ubezpieczeniem majątkowym a osobowym nie zachodzą różnice. Jak już wskazano, umowa ubezpieczenia osobowego zawierana jest dobrowolnie, na takich samych prawnie zasadach, jak umowa ubezpieczenia majątkowego.

Z góry natomiast należy wykluczyć zastosowanie art. 115 ust. 1, który dotyczy umów obowiązkowego ubezpieczenia majątkowego i przewiduje, że ogłoszenie upadłości ubezpieczonego nie ma wpływu na trwanie tych umów. Po pierwsze bowiem, wszystkie ubezpieczenia osobowe są aktualnie ubezpieczeniami dobrowolnymi²². Po drugie zaś, przepis ten dotyczy umów o charakterze wyjątkowym, stanowiących odstępstwo od zasady swobody kontraktowej; wykładnia celowościowa prowadzi zatem do przyjęcia, że regulacja ta jest uzasadniona postulatem zapewnienia ochrony ubezpieczeniowej, a co za tym idzie kompensacji osobom poszkodowanym poniesionej przez nich szkody.

Przeprowadzone wyżej rozważania prowadzą do wniosku, że podobnie jak w przypadku ubezpieczeń majątkowych – **konsekwencje wpływu ogłoszenia upadłości na stosunek ubezpieczenia osobowego regulowane będą zatem normami wynikającymi z treści art. 91 ust. 1 oraz art. 98 i 99 pr.up.i n.**

3. Odpowiednie stosowanie art. 98 i 99 pr.up. i n. do umów ubezpieczenia osobowego w przypadku upadłości konsumenta będącego ubezpieczającym, ubezpieczonym lub uposażonym

Przyjęcie, iż konsekwencje upadłości w zakresie ubezpieczenia osobowego regulują art. 98 i 99 pr.up.i n. prowadzi do uznania, że w razie upadłości konsumenckiej ubezpieczającego o dalszym istnieniu stosunku ubezpieczenia osobowego decyduje syndyk. Nie można przy tym uznać, że uprawnienia w tym zakresie realizowane być mogą przez upadłego, w sytuacji gdy sędzia-komisarz zezwolił, by likwidację masy prowadził upadły pod nadzorem syndyka (art. 492² § 5 pr.up.i n.). Zgodnie z art. 75 ust. 1, jeżeli ogłoszono upadłość obejmującą likwidację majątku upadłego, upadły traci prawo zarządu oraz możliwość korzy-

¹⁸ Szerzej na ten temat: S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 86; A. Redelbach, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2002, s. 241–242.

¹⁹ Por. literaturę wskazaną w przypisie 6 niniejszej publikacji.

²⁰ E. Kowalewski, *Prawo Ubezpieczeń Gospodarczych*, op. cit., s. 214 oraz M. Orlicki, (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 8, op. cit., s. 718–720; M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz. Art. 805–834 KC*, Warszawa 2004, s. 62–64.

²¹ Por. zwłaszcza M. Orlicki, (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 8, s. 675.

²² W obecnym systemie ubezpieczeniami obowiązkowymi są bowiem wyłącznie ubezpieczenia wymienione w art. 4 pkt 1–4 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, UFG i PBUK.

stania i rozporządzania mieniem wchodzącym do masy upadłości²³. Przepis ten nie został pozbawiony mocy w zakresie upadłości konsumenckiej. Rzeczywiście art. 492² § 5 ma charakter przepisu szczególnego w stosunku do art. 75 ust. 1. Wyłączenie stosowania art. 75 ust. 1 nastąpi jednak jedynie w zakresie pojęcia „likwidacja masy”. Przez likwidację (spieniężenie) masy upadłości rozumieć należy zbywanie składników majątkowych upadłego w celu zaspokojenia wierzycieli²⁴. W ramach likwidacji masy upadły może dokonywać wyłącznie czynności rozporządzających, „nie zaś czynności dotyczących władania i korzystania z majątku objętego masą upadłości”²⁵. Pojęcie „likwidacja” należy więc odróżnić od pojęcia „zarząd majątkiem”, co wynika choćby z brzmienia art. 173²⁶. Realizacja uprawnienia do odstąpienia od umowy, wypowiedzenia umowy lub też kontynuacji umowy pozostaje w sferze zarządu majątkiem, nie należy natomiast do czynności likwidacji masy upadłości. Wobec tego przyjąć trzeba, że uprawnienia te, do momentu uprawomocnienia się postanowienia o ustaleniu planu spłaty wierzycieli, będzie realizował syndyk²⁷. Zgodnie z art. 491⁹ ust. 1, po uprawomocnieniu się tego postanowienia, czyli „w okresie wykonywania planu spłaty wierzycieli upadły nie może dokonywać czynności prawnych przekraczających granice zwykłego zarządu”. Ocena, czy czynność rozwiązująca stosunek ubezpieczenia osobowego należy do zakresu zwykłego zarządu powinna być dokonywana każdorazowo w danej sprawie²⁸.

Jedynie syndyk będzie mógł zatem zdecydować o kontynuacji lub też odstąpieniu od umowy ubezpieczenia osobowego. Przyjmuje się słusznie w doktrynie, że odstąpienie od umowy ubezpieczenia ma skutek *ex nunc*²⁹. W takim przypadku, syndyk lub upadły mogą żądać zwrotu składki tylko za okres, od którego umowa przestała obowiązywać oraz zapłaty przez ubezpieczyciela należnej do tego momentu sumy pieniężnej, renty lub innego umownego świadczenia. Powstałe przed ogłoszeniem upadłości zobowiązania upadłego z tytułu składki będą zaspokajane w drodze zgłaszania wierzytelności do sędziego-komisarza, natomiast te powstałe po ogłoszeniu upadłości, lecz do dnia odstąpienia od umowy, w sposób przewidziany w art. 342 ust. 1 pkt 1 oraz 343

²³ R. Adamus, (w:) *Upadłość konsumencka...*, op.cit., s. 15; S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych...*, op.cit., s. 529 i 532.

²⁴ Por. A. Jakubecki, (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op.cit., s. 859; F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie*, Warszawa 2009, s. 150 i n.

²⁵ S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych...*, op.cit., s. 533.

²⁶ Art. 173: „Syndyk niezwłocznie obejmuje majątek upadłego, zarządza nim, zabezpiecza go przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zabraniem go przez osoby postronne oraz przystępuje do jego likwidacji.”

²⁷ Por. art. 491⁸ pr. up. i n.

²⁸ S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, cz.II, Monitor Prawniczy 2009, nr 11, s. 595 oraz uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej, s. 5.

²⁹ A. Jakubecki, (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Zakamycze 2006, s. 356; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 432; D. Chrapoński, (w:) *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz* pod red. A. Witosza, Warszawa 2007, s. 186–187.

ust. 1 pr.up. i n. Należności te ujęte w kategorii pierwszej będą więc zaspokajane w miarę wpływu do masy upadłości stosownych sum³⁰.

Zgodnie z art. 206 ust. 1 pkt 5 pr.up. i n. w postępowaniu obejmującym likwidację majątku upadłego zezwolenia rady wierzycieli wymaga wykonanie umowy wzajemnej zawartej przez upadłego albo odstąpienie od takiej umowy oraz wykonanie lub odstąpienie od umowy zawartej przez upadłego, do której stosuje się odpowiednio przepisy art. 98 i 99. Stosowanie tego przepisu nie zostało wyłączone w postępowaniu upadłościowym, obejmującym majątek konsumenta. Przy często jednak niewielkiej liczbie wierzycieli w tego rodzaju postępowaniu, rada wierzycieli z reguły nie zostanie w ogóle ustanowiona. W takiej sytuacji, zgodnie z art. 213 ust. 1, czynności zastrzeżone dla rady wierzycieli podejmie sędzia-komisarz³¹. Stanie się tak również, gdy rada nie wykona zastrzeżonych dla niej czynności w terminie wyznaczonym przez sędziego-komisarza (art. 213 ust. 2). Skutki braku zgody wskazane są w literaturze³², stały się także przedmiotem orzecznictwa Sądu Najwyższego³³.

Przyjąć należy, że omawiane wyżej ustawowe prawo odstąpienia od umowy ubezpieczenia nie wyłącza przewidzianego w art. 830 k.c. prawa wypowiedzenia umowy w każdym czasie z zachowaniem terminu umownego, a w razie jego braku – ze skutkiem natychmiastowym. Po stronie ubezpieczającego prawo to będzie realizował syndyk. **W przypadku ubezpieczenia na życie, ubezpieczyciel może natomiast wypowiedzieć umowę wyłącznie w przypadkach wskazanych w ustawie (art. 830 § 3 k.c.).** W zakresie skutków wypowiedzenia umowy, sytuacja będzie podobna do skutków odstąpienia od umowy ubezpieczenia, wypowiedzenie to wywiera bowiem skutki *ex nunc*. Mimo, że przypadek wypowiedzenia umowy nie został wyraźnie wymieniony w art. 206 ust. 1 pr.up. i n., to uznać należy, że wypowiedzenie umowy w trybie art. 830 k.c., podobnie jak odstąpienie od umowy, wymaga zgody rady wierzycieli lub działającego w jej zastępstwie sędziego-komisarza. Wynika to z braku istotnych różnic pomiędzy tymi instytucjami, w tym z faktu, że zarówno odstąpienie, jak i wypowiedzenie umowy wywierają skutek *ex nunc*.

Możliwe jest także kontynuowanie stosunku ubezpieczenia. Mając na uwadze charakter upadłości konsumenckiej, sytuacja taka może być pożądana. Upadłość osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej z istoty nie prowadzi do likwidacji całości majątku tej osoby, lecz jedynie jego części. Zaspokojenie wierzycieli odbywa się w drodze podziału zdobytych w ten sposób funduszy oraz poprzez realizację planu spłaty. Zachowanie umowy ubezpieczenia osobowego, w szczególności ubezpieczenia na życie, może więc leżeć w interesie wierzycieli. W razie bowiem utraty zdolności zarobkowej dłużnika w trakcie realizacji planu spłaty możliwe będzie jego dalsze wykonywanie ze środków pochodzących ze świadczenia wypłacanego przez ubezpieczyciela.

³⁰ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op.cit., s. 431.

³¹ Na takie rozwiązanie, ze względów oszczędnościowych, wskazuje S. Gurgul, (w:) *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych...*, op.cit., s. 529.

³² F. Zedler, (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op.cit., s. 628; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, op. cit., s. 693.

³³ Por. uchwała SN z 14 grudnia 1995 r., III CZP 176/95, OSNC 1996, nr 3, poz. 41.

4. Ogólne zasady podziału funduszków masy upadłości

Jak już wspomniano, w odniesieniu do przypadku upadłości konsumenta będącego ubezpieczonym lub uposażonym, zasadniczego znaczenia nabiera problem wejścia do masy upadłości świadczeń wynikających z umowy ubezpieczenia osobowego. Rozstrzygnięcia wymaga bowiem z jednej strony kwestia, czy w razie upadłości ubezpieczonego lub uposażonego świadczenie ubezpieczyciela wejdzie do masy upadłości – a w konsekwencji podlegać będzie podziałowi pomiędzy wszystkich wierzycieli upadłego; z drugiej zaś strony, czy w przypadku upadłości ubezpieczonego do masy upadłości wejdą świadczenia należne uposażonemu z tytułu śmierci ubezpieczonego.

Zgodnie z ogólnymi zasadami podziału funduszków masy upadłości, z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego³⁴. Według art. 62 pr.up.i n., w skład masy upadłości – podlegającej podziałowi pomiędzy wierzycieli upadłego – wchodzi zarówno majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości, jak i majątek nabyty przez niego w toku postępowania upadłościowego³⁵, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w art. 63– 67 wskazanej wyżej ustawy.

Istotne znaczenie ma przy tym treść art. 63 ust. 1 pkt 1 pr.up.i n., zgodnie z którym nie wchodzi do masy upadłości mienie, które jest wyłączone spod egzekucji według przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Należy w tym miejscu przywołać art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c., który wyłącza spod egzekucji świadczenia z ubezpieczeń osobowych – w granicach określonych w drodze rozporządzenia przez Ministrów Finansów i Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej³⁶.

Na podstawie § 1 tego rozporządzenia, z zastrzeżeniem art. 832 i 833 § 5 k.p.c., świadczenia pieniężne z ubezpieczeń osobowych nie podlegają egzekucji sądowej w trzech czwartych częściach tych świadczeń³⁷, przy czym należności wypłacone z tytułu ubezpieczenia na pokrycie kosztów pogrzebu podlegają egzekucji tylko na zaspokojenie tych kosztów³⁸, zaś renty ustalone umową za utratę zdolności do pracy albo za śmierć żywiciela podlegają przepisom o egzekucji ze świadczeń przewidzianych w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin³⁹. Zgodnie natomiast z § 2 rozporządzenia, ograniczenia, o których mowa w § 1, nie dotyczą jednak egzekucji mającej na celu zaspokojenie roszczeń alimentacyjnych oraz składki należnej zakładowi ubezpieczeń

³⁴ Art. 61 ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych...*, op.cit., s. 532.

³⁵ Art. 62 ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze.

³⁶ Dz.U. Nr 26, poz. 128.

³⁷ Zgodnie ze wskazanym wyżej § 1 rozporządzenia, analogiczne zasady obowiązują przy tym także w odniesieniu do odszkodowań z ubezpieczeń majątkowych.

³⁸ Art. 832 k.p.c..

³⁹ Art. 833 § 5 k.p.c., przy czym zgodnie z art. 141 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, renty takie wolne są od egze-

z tytułu ubezpieczeń osobowych i majątkowych. Oznacza to, że w razie konieczności zaspokojenia w ramach postępowania upadłościowego wierzycieli alimentacyjnych oraz ubezpieczyciela świadczenia z ubezpieczeń osobowych wejdą do masy upadłości.

Wskazane wyżej zasady częściowych wyłączeń świadczeń z ubezpieczenia osobowego z masy upadłości znajdują bez wątpienia zastosowanie w sytuacji, gdy upadłość konsumencką ogłosi sam ubezpieczony, który zarazem jest uprawniony do żądania świadczenia objętego umową ubezpieczenia osobowego.

Pewne wątpliwości pojawiają się jednak w sytuacji, gdy upadłość konsumencką ogłosi uposażony. Czy bowiem ustawodawca w pełni świadomie wyłączył z masy upadłości kwoty uzyskane przez upadłego konsumenta na skutek śmierci innej osoby? Choć brzmienie wskazanych wyżej art. 63 ust. 1 pkt 1 pr.up.i n. oraz art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. nie pozostawia wątpliwości, że wyłączeniu z masy upadłości podlegają częściowo świadczenia z ubezpieczeń osobowych – niezależnie od tego, czy upadłość ogłosił ubezpieczony, czy uposażony – należy jednak zadać pytanie, czy taki był w istocie cel ustawodawcy.

Z kolei w sytuacji, gdy upadłość konsumencką ogłasza ubezpieczony, który następnie umiera, uznać należy, że fakt ten nie ma wpływu na sytuację prawną uposażonego. Jak już wspomniano, w skład masy upadłości wchodzi bowiem majątek nabyty przez **upadłego** w toku postępowania upadłościowego. Roszczenie o wypłatę świadczenia z ubezpieczenia osobowego z uwagi na śmierć ubezpieczonego przysługuje tymczasem samemu uposażonemu – nie zaś ubezpieczonemu. Dodatkowo jako prawo, które z chwilą śmierci ubezpieczonego przechodzi na oznaczoną osobę niezależnie od tego, czy jest ona spadkobiercą, prawo to nie wchodzi do spadku po ubezpieczonym, nie znajdują tu więc zastosowania zasady przewidziane w art. 188 pr.up.i n. W konsekwencji uznać należy, że świadczenie to w całości nie wchodzi w skład masy upadłości powstałej na skutek upadłości ubezpieczonego, a zatem uposażony będzie uprawniony do żądania od ubezpieczyciela całości świadczenia – z wyłączeniem wierzycieli upadłego ubezpieczonego.

5. Zaspokojenie ubezpieczyciela w ramach podziału funduszu masy upadłości oraz planu spłaty

Wierzytelność ubezpieczyciela z tytułu składki, powstała przed ogłoszeniem upadłości, podlega zgłoszeniu na listę wierzytelności zgodnie z ogólnymi przepisami art. 236 i n. pr.up.i n. Z reguły po uznaniu wierzytelności na liście, następuje sporządzenie planów podziału (dotyczących poszczególnych składników majątkowych upadłego) oraz ostatecznego planu podziału. Ten ostatni zostanie jednak sporządzony jedynie w razie całkowitej likwidacji masy upadłości. Jak wskazuje się w literaturze, w przypadku upadłości konsumenckiej, często nie

kuji w części odpowiadającej 50% kwoty najniższej emerytury lub renty z ubezpieczenia społecznego przy uwzględnieniu zasad potrącania należności objętych treścią art. 139 ust. 1 pkt 3–5 tej ustawy.

dochodzi do sporządzenia takiego ostatecznego planu⁴⁰. Z zasady bowiem konsument uzyskuje pewne stałe dochody, np. ze stosunku pracy, które sukcesywnie wchodzi do masy upadłości. Całkowita likwidacja masy mogłaby więc mieć miejsce dopiero po ustaniu uzyskiwania tych dochodów, co z reguły nie nastąpi w trakcie postępowania.

Jest to o tyle istotne, że zgodnie z art. 491⁷ ust. 1 pr.up.i n. dopiero po sporządzeniu ostatecznego planu podziału sąd wydaje postanowienie o ustaleniu planu spłaty wierzycieli upadłego, określając, w jakim zakresie i w jakim czasie (nie dłuższym niż pięć lat) upadły jest obowiązany spłacać należności niezaspokojone na podstawie planu podziału oraz jaka część zobowiązań upadłego zostanie umorzona. Sąd będzie więc musiał przyjąć, że po spieniężeniu całego majątku dłużnika oraz po wpływie do masy kolejnego wynagrodzenia, należy sporządzić ostateczny plan podziału, zaś kolejne wynagrodzenia będą przeznaczane przez upadłego na zaspokojenie roszczeń ujętych w planie spłaty.

Reasumując, ubezpieczyciel zostanie zaspokojony z tytułu składki w ramach podziału funduszków masy upadłości. Jeśli nie dojdzie do jego całkowitego zaspokojenia, a taka sytuacja będzie typowa, to zaspokojenie w dalszej części odbędzie się w ramach realizacji planu spłaty⁴¹. Po wykonaniu obowiązków określonych w planie spłaty przez dłużnika, a w razie wciąż niezaspokojonej części roszczenia, dojdzie do jej umorzenia. Umarzając zobowiązanie upadłego sąd zgodnie z art. 491¹² ust. 2 pr.up.i n. wymieni wierzyciela, tytuł i sumę zobowiązania, podlegającą umorzeniu.

W przypadku kontynuacji stosunku ubezpieczenia, składki bieżące uznane zostaną za zobowiązania masy upadłości i będą zaspokajane z masy upadłości w kategorii pierwszej w miarę wpływu do masy upadłości stosownych sum (art. 342 ust. 1 pkt 1 oraz art. 343 ust. 1 pr.up. i n.).

6. Podsumowanie

Niniejszy artykuł stanowi próbę omówienia niektórych zagadnień związanych z wpływem ogłoszenia upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej na stosunek ubezpieczenia osobowego. Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, że pomimo braku w prawie upadłościowym i naprawczym wyraźnej regulacji dotyczącej skutków ogłoszenia tzw. upadłości konsumentkiej na stosunek prawny ubezpieczenia osobowego (jaką w przypadku ubezpieczeń majątkowych stanowi art. 115), skutki te kształtować się będą analogicznie jak to ma miejsce w przypadku ubezpieczeń majątkowych. Odpowiednie przepisy ustawy znajdują tu bowiem zastosowanie wprost (por. art. 91

⁴⁰ Por. J. Opalińska, *Upadłość konsumentka. Teoria i praktyka. Czy w obecnym kształcie jest to skuteczna instytucja prawna umożliwiająca oddłużenie osoby fizycznej?*, Fenix.pl 1(1)/2010, s. 22.

⁴¹ Kompleksowe omówienie problematyki wykonywania planu spłaty, (w:) S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, cz.II, op.cit., s. 592 i n.

ust. 1 pr. up. i n.) lub choćby poprzez analogię (por. art. 115 ust. 2 w zw. z art. 98 i 99 pr.up. i n.).

W drodze wykładni obowiązujących przepisów prawa upadłościowego i naprawczego da się zatem wypełnić brak jednoznacznej normy prawnej regulującej omawiane zagadnienie. Z punktu widzenia bezpieczeństwa obrotu prawnego oraz interesów ubezpieczających, ubezpieczonych lub uposażonych taki stan rzeczy pozostawia jednak wiele do życzenia. Brak jednoznacznej regulacji prawa upadłościowego i naprawczego, odnoszącej się do ubezpieczeń osobowych – nie tylko zresztą w ramach tzw. upadłości konsumenckiej, ale także upadłości likwidacyjnej przedsiębiorców oraz podmiotów wymienionych w art. 5 ust. 2 pr.up. i n. – powoduje bowiem stan niepewności prawnej, co przy tak istotnej kwestii uznać należy za co najmniej niedopuszczalne. Tytułem przykładu wystarczy wskazać pojawiające się w doktrynie głosy uznające, że stosunek ubezpieczenia osobowego nie jest w ogóle objęty regulacją upadłościową.

Bez wątpienia ingerencja ustawodawcy pozwoliłaby na rozwianie wątpliwości w tym zakresie. Za najwłaściwszą należałoby zarazem uznać zmianę art. 115 ust. 2 pr.up. i n. poprzez jednoznaczne wskazanie, że przepis ten odnosi się zarówno do umów ubezpieczeń majątkowych, jak i osobowych.

Wskazane byłoby również jednoznaczne wyjaśnienie przez ustawodawcę, czy zasady dotyczące wyłączenia z masy upadłości kwot uzyskanych przez ubezpieczonego tytułem ubezpieczenia osobowego znajdują także zastosowanie w sytuacji, gdy upadłość konsumencką ogłosi uposażony. Jak już wspomniano, wykładnia językowa prowadzi do twierdzącej odpowiedzi na tak postawione pytanie; milczenie ustawodawcy w zakresie wpływu ogłoszenia upadłości na stosunek ubezpieczenia osobowego nie pozwala jednak na dokonanie wykładni celowościowej oraz wyjaśnienie, czy taki był rzeczywisty zamiar ustawodawcy.

Symptomatyczne jest przy tym, że uzasadnienie projektu ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. nie odnosi się do problematyki umowy ubezpieczenia – nie tylko zresztą umowy ubezpieczenia osobowego⁴². Nie sposób oprzeć się zatem smutnej konstatacji, że legislator uchwalając przepisy poświęcone upadłości osób nieprowadzących działalności gospodarczej całkowicie pominął tę problematykę. Także późniejsze nowelizacje prawa upadłościowego naprawczego nie dotyczą w żadnym stopniu wpływu upadłości konsumenckiej na stosunek ubezpieczenia osobowego⁴³. Wskazane wyżej zasady odnoszące się do ubezpieczeń osobowych są zatem, niestety, raczej dziełem przypadku niż przemyślanej polityki. ■

⁴² Wskazany wyżej druk sejmowy nr 831 – <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/831>.

⁴³ Od czasu uchwalenia omawianej wyżej ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. prawo upadłościowe i naprawcze było nowelizowane już sześciokrotnie – por. Dz.U. z 2009 r. Nr 42, poz. 341, Nr 53, poz. 434, Nr 85, poz. 716, Nr 131, poz. 1075 oraz Dz. U. z 2010 r., Nr 155, poz. 1037, Nr 230, poz. 1509.

The Impact of Consumer Bankruptcy upon the Relationship of Insurance of the Person

The present article attempts at discussing selected issues related to the declaration of bankruptcy of a natural person who is not conducting an economic activity on the relationship of the insurance of the person. The analysis made by the authors leads to the conclusion, that despite the lack of a clear regulation referring to the results of the declaration of so-called consumer bankruptcy upon the legal relationship of insurance of the person in the act – the Bankruptcy and Reorganisation Law, these effects will be analogical to property insurance. The relevant regulations of the act can be applied directly (cf. art. 91 para. 1) or by analogy (art. 115 para. 2 in connection with art. 98 and 99). However, from the point of view of the security of legal transactions and the interests of the insurants, policyholders and the beneficiaries, this state leaves a lot to be desired. The lack of explicit regulation of the Bankruptcy and Reorganisation Law referring to insurance of the person – not only in the case of consumer bankruptcy but also the business liquidation causes the state of legal uncertainty, which must be regarded as unacceptable in such a key issue. Under these circumstances the amendment to art. 115 para. 2 of the Bankruptcy and Reorganisation Law would be recommended to determine that this provision refers to the contracts of property insurance as well as insurance of the person.

SPROSTOWANIE

Od Autorów:

*W artykule Marka Monkiewicza i Grażyny Sordyl pt. „Regulacje dotyczące ubezpieczeniowych systemów gwarancyjnych w świetle najnowszych rekomendacji Komisji Europejskiej”, opublikowanym w „Prawie Asekuracyjnym” nr 4/2010 – na str. 35 w 15. wierszu od dołu strony wkradł się błąd; zamiast: „(...) ok. 500–700 mln zł rocznie w okresie 10 lat.” powinno być: „(...) ok. **50–70 mln zł** rocznie w okresie 10 lat.”; czyli zakończenie zdania powinno brzmieć: „(...) koszt wdrożenia dyrektywy związany z koniecznością utworzenia funduszu na pokrycie roszczeń wynikających z upadłości – dla polskiego rynku ubezpieczeniowego wynosiłby ok. 50–70 mln zł rocznie w okresie 10 lat.”*

Za pomyłkę przepraszamy Czytelników.